

Искра Тасевска

ЕДНА ПОИНАКВА НАУЧНА ПЕРСПЕКТИВА ВО ИСТОРИЈАТА НА ЃОРЃИЈА ПУЛЕВСКИ

Книгата *Славјанско-македонска општа историја* од Ѓ. М. Пулевски, чии приредувачи се Блаже Ристовски и Билјана Ристовска-Јосифовска (за првпат објавена целосно во издание на МАНУ, Скопје, 2003), ги содржи следните тематски целини: 1. Предговор, во кој се откриваат моменти од животот и творечката дејност на Ѓ. М. Пулевски; 2. *Славјанско-македонска општа историја за сви пол-острофски народности (написана је по славјански-македонско нареченије за да ја разбирајет сви пол-острофски Славјани)*, интегралниот текст на Историјата, која се состои од: Дел I-ви (*За от 131-ва год. по потопот вселњенски до 900 год. пред Христа*), Книга I-ва (*До 900 год. пред Христа*) и повеќе глави (во секоја книга); Дел II-ри (*От 900 години до 148 год. пред Христа*), Книга II-ра (*От 900 год. до 329-та година пред Христа*). Во рамките на вториот дел се наоѓаат и Книга III-к्या и Книга IV-та; Дел III-кьи (*От 148-ма год. пред до 374-та година по Христа*), Книга V-та; IV-ти дел и во овој дел се поместени Книга VI-та, Книга VII-ма, Книга VIII-ма и Книга IX-та. V-тиот дел е еден самостоен опис на состојбите по доаѓањето на Турците во Европа (*За от като дошлје Турци во Јевропа, Историја от 1360-та год. до 1889-та*). По овој дел следува Книга XI-та (во ракописот не е обележана Книга X-та). Нејзиниот наслов е *За стари-славјански плъеминъя (сојевии) полострофски, а настояште временски именски наречени*; 3. Прилози и во нив се наоѓаат: Поговорот, во кој се коментира како текстот станал достапен за неговите приредувачи, покрај вообичаените белешки за правописот на Пулевски; Регистарот на имињата, кои се дадени според формата што ја наведува авторот; Речникот на непознатите зборови и изрази и Селективната библиографија. На самиот крај се наоѓаат Факсимилите на предговорот на Ѓ. М. Пулевски во Историјата. Книгата содржи 1060 страници, не земајќи ги предвид 40-те страници на Предговорот.

Пристапувајќи кон анализа на тематските целини, како прв и интересен се забележува предговорот на приредувачите, академикот Блаже Ристовски и д-р Билјана Ристовска-Јосифовска.

Во осмата книга, надвор од овој контекст, се опишува создавањето и уништувањето на Егзархијата (во Охрид бил создаден *Славјански ексархат*, за да не се одвркаат христијаните кон католичката вера).

Деветтата книга носи наслов *История сѐрбска за Сѐрбия и Расия*. Во првата глава се истакнуваат словенските племиња, коишто се населиле на територијата на Србија: *Дардани, Арди, Скордисци, Трибалѝ и Панонци*. Во втората глава, Пулевски ги одбележува старите живеалишта на српските и хрватските племиња, а веќе во третата глава се опишува создавањето на Српско-илирското Царство, се напоменуваат српските кралеви и следи подробно раскажување за нив. Во четвртата глава се именуваат слободните далматински области (*Дијокљеиски, Неретвански, Требиньски, Захолмски*). Петтата глава е посветена на политичките прилики во Југозападна Славонија, а веќе во шестата глава се објаснува историјата на Севернославјнското Кралство, при што следи и подробен опис на славјанските владетели. Седмата глава е *Продължителна история за рашканско-сѐрбските кралеви од 1159-та год. до 1345-та*. Се именуваат кралевите, но посебно место е оставено за Стефан Немања, *първовенчан крал сѐрбски*. Пулевски ги напоменува и разликите кај соодветните историчари, а потоа подробно раскажува за синовите на Стефан Немања: Радослав, Владислав, Урош и Предислав. Го истакнува фактот дека Сава станал архиепископ српски, посебно место им остава на освојувањата на Драгутин и Милутин, синови на Урош, како и на Стефан Дечански. За Душан Дечански, како прв српски цар, се дадени опстојни факти (паѓањето на Босна под српска власт), а такви факти доминираат и за цар Урош Душанов. По неговата смрт, на власт доаѓа родот на Мрњавчевиќи, Никола Алтомановиќ и *Лазар Гърбяновичь*.

Петтиот дел се однесува на периодот од 1360-та до 1889-та година, откако дошле Турците во Европа. Се напоменува за победата на султанот Мурат I над Мрњавчевиќи, за Кралот Марко и уништувањето на Српското Царство. Интересни се раскажувањата на српските историчари за султанот Бајазид и неговите синови Сулејман, Муса, Иса, Мухамед, Казем и Јусуф. Во таа смисла, посебно место му е оставено на султанот Мурат II и неговите освојувања на Балканот (особено во Албанија, во времето на Скендер-бег). Во врска со султанот Мухамед II стои и освојувањето на Цариград во 1453 год. Со тоа почнува и вмешувањето на султаните во црковните прашања (поставување патрици). По овие настани, Турците завладеале со Крим, Круја и Шодра, но интересна е и битката на султанот Мехмед за островот Родос. По смртта на овој султан, на власт доаѓа султанот Бајазид II, од 1481 до 1512 година. Интересни се расказите за неговата борба со Селим (подоцнежен султан), но и неговата борба за Коркуда. Султанот Се-

ли
опи
до
ра
Бо
ро
на
кр
да
за
во
и с
Во
а г
др
ва
ба
Пу
за
во
и г
огл
та
ин
ја,
во
на
на
вр
за
то
Ре
ну
и
ре
чу
те
јаг
вс
Кс
вс
ку
го
сс
ли
М

лим I војувал со Персијците, Мисирците и по овие описи следи опсежно раскажување за султанот Сулејман (во врска со него се доведуваат Унгарците и Чесите). Пулевски, во посебна глава, раскажува за султанот Сулејман III, неговите битки во Унгарија и Бохемија, како и повторното заземање на островот Родос. Изборот на Фердинанд I има политичко значење за Турција, повторните напади на Сулејман врз Унгарија и посебно походот на германскиот крал Карло V во Алжир. Во Унгарија, султанот Сулејман ја остава да владее кралицата Заполица, како продолжување на неговите завојувачки интереси. Пулевски ги истакнува и воените дејства во времето на султанот Селим II, неговите успеси во Венеција, но и отпорот на западноевропските земји преку Крстоносните војни. Во врска со султанот Мурат IV се напоменува Карловечкиот мир, а потоа, целосно историографски, Пулевски дава преглед и на другите султани. Пишувајќи за нив, составува прилог за уништувањето на Српската патријаршија, а потоа се надоврзува на борбата на Русија и Австрија против Турција (царица Ана и Карол VI). Пулевски истакнува две војни на Русија против Турција, една заедничка војна со Австрија од 1787 до 1792, но и за состојбите во Турското Царство на почетокот на 19 век (крџалиските банди и нивните старешини, од кои посебно се истакнал Осман Пазваноглу). Во рамките на главата, посветена на владеењето на султанот Махмуд (од 1808 до 1839 год.), се напоменуваат повеќе интересни личности и настани: Али-паша Тепендиљ, Мехмед Али-ја, мисирски паша, ослободувањето на Шумадија, Грција, грчкото востание на Пелопонез и особено помошта која – ја пружила Русија на Грција во борбата за независност, независноста и убиството на грофот Каподистриј од демократските сили во земјата. Во времето на султанот Махмуд, јаничарската војска била целосно заменета со регуларна, но тоа е, исто така, времето на злосторствата на Гегите во Долна Река, *потуряци миячки от Долна Река из Деборски округ* и Арнаутското востание. Како посебна е нумерирана 26-та глава, која се однесува на султанот Абдул Меџид и Гилханскиот хатишериф, за страдањето на христијаните по реформите, мисирското вазалство, Арнаутското востание и случувањата во периодот од 1848 до 1852 год. Во тие рамки е поместена и борбата на Турција против Црна Гора, Кримската војна (објавувањето и текот на војната), Виенската конференција и договорот меѓу Австрија и Прусија, а потоа и нивните сојузнички битки. Кон ова е додаден описот на смртта на рускиот цар Никола, Севастополските битки во 1855 год. и преземањето на Малаковската кула, Виенската мирова конференција и Парискиот мировен договор. Пулевски дава опис на понатамошните настани: влашкото соединување, херцеговското востание, заверата против султанот, ливанските и сириските случувања, смртта на султанот Абдул Меџид и царувањето на султанот Абдул Азис. Во посебна глава

се раскажани случувањата во периодот од 1861 до 1876 год.: формирањето на српската народна војска, Критското востание во 1866 год., немирите во Каравлашко, истерувањето на кнезот Александар Куза и ослободувањето на Власите од ропството, турските и француските битки за Тунис и обновеното Критско востание во 1867 год. Истата година се случува и предавањето на српските крепости, отворањето на Суцкиот канал, а во 1868 год. убиството на кнезот Михаило српски и одењето на султанот Азис во Европа. Власта во Србија ја презема кнезот Милан Обреновиќ, следат турскиот ферман за Египет и верските права во Грција и Крит, егзархиските овластувања на Бугарија и Ерменија, Херцеговското востание од 1875 год. и состојбата во Србија и Црна Гора, а во 1876 год. смртта на Абдул Азис и царувањето на султанот Абдул Хамид II. Во времето на неговото владеење Бугарија се ослободува, 1877 и 1878 се случуваат немири во Србија и Каравлашко, руските војски навлегуваат во Мала Азија, но во овој контекст особено е важен Санстефанскиот мировен договор, навлегувањето на Англија во Индија и Египет, заземањето на Тунис од страна на Франција, Мизија и Бугарија се соединуваат, кралот Милан поднесува оставка. Пулевски, во ракописот, оставил празен лист под насловот *За поносене македонско*, веројатно, смртта го попречила да го заврши овој дел од текстот.

Во петтиот дел е поставена единаесеттата книга (десеттата не е обележана) и носи наслов *За стари-славјански племинья (сојеви) полострофски, а настояште временски именски наречени*. Оваа книга содржи дел од јазичните размислувања на Пулевски и, во таа смисла, е интересна и обемна. Во првата глава Пулевски ги дава имињата на различните словенски племиња: *Јеновци, Торлаци, Чельяци, Бърсјаци, Мияци, Пчинци* и др., по што следи подробно раскажување за секое племе одделно (во првата глава). Интересен е исказот на Пулевски за Мијаците: *От профинцијален македонски местност се произведет: Мияци кусо речено, а Македонци продължено речено*; но и за македонските граѓани: *Алошоти те грагьянко-македонски се затова оту не се сообразувајет со славјанскине племинья, затова имајет мошне лошо име*. Раскажувајќи за Мијаците, Пулевски го дава и списокот на учебниците, коишто треба да се користат во училишната практика. Во втората глава се проследува описот на несловенските племиња на Балканот (нивното именување и место на живеење): *Арнаути, Тоски, Куцо-Власи, Гърци, Юруци, Ермени, Арапи, Кьурдови, Јевреи, Егьупци, Татари, Гагаузи*. Во третата глава се истакнува меѓусебното разбирање (начини на обраќање, етикеција) на различните народности, а во четвртата Пулевски го коментира нивниот јазик: *Заре, реклье филозофи уште одамна, оту собран и пречистен јазик во еден народ се употребуват за сите да го разбирајет*. Разлика има само во некои форми (Пулевски ги

нарекува *язични именици*): придавските определени и неопределени форми-лъично, спротивно, позивателно упутство, далъечно упутствено, лъичновско, указателско; падежите се именуваат поинаку: *именителъен падеж, звателъен, своиствен, дателъен, винителъен, творителъен, сказателъен, место-определъајен илби однослъив*; употреба на различни сврзници: *ато, токо, дека, тики, оти (оту), заштот, почем, ама, даже, паче* и сл.; имињата на граматичките времиња: *текуште временско, скоро свършено, прошедше-текуште временско, одамнешно временско, за будуште повелъително, за будуште време векъявателно, за свършено дяло каятелно*; предметски родови се велъет оваке: *можки род, женски род, стреден род, неразделъен род*; споредбените степени се исти, но има разлика во предметски гласеви: *појенъе, плаченъе, цвиченъе, граченъе, куканъе, сипканъе, пупканъе* и сл. Во петтата глава Пулевски настојува да даде преглед на буквите и гласовите-36букви, кои се делат на еден-гласовски букви: *а, е, и, о, у*; два-гласовски букви: *я, ѓ, ы, ю*; согласни букви: *б, в, г, д, ж, ц, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ш, щ, ђ, х, щ, ѝ*; тенок-гласова буква *ј*; плъескав-гласова буква *џ*; пол-гласова буква *ъ*; омекшателъен-гласова буква *ь*; извијен-гласова буква *ж*. Понатаму се забележува опис на одделни букви, интерпункциските знаци (*позгорнинъе буквински*) и нивната употреба, разлики во акцентот (*ангел, Вáсилько* и сл.), опис на заменските форми и сказальки за падежите кај именките и заменките. Посебно место му е отстапено на односниот падеж, кој кусо се маркира преку членските морфеми, интересни се и заменските придавки (*определъителъни местаимяни*), како и *приятни и неприятни изречени: жена, женица, жениште*. Следи списокот на сврзници (и некои прилози) и нивната употреба, граматичките времиња и нивната парадигма, падежни наставки од некои именки во еднина и множина, присвојни заменки од именки што означуваат жител на некое место или од сопствени именки, падежи и други форми од определени прилози за време (во форма на заменски придавки: *сегашен, денешен, утровошен* од *утрово*), употреба на именката во падеж со члъенови (*другару ми*), парадигмата на *къя* и *шта*, парадигмата на *бројевски именици*. При крајот се поместени именките што означуваат сродство (*роднински пособици*): *дедо, тата, сфат-сфакъя, тост-тошча, шурак-шуровица, побратим-побратимица, зет-посестрима, приятель-приятелька, познојник-познојница* и нивните форми преку одделни раскажувања. Следи и еден зборообразувачки опис: *от работанъе-работилъиште, от Љован-Љованица, откривање на главна смисол и подпорни смисол (човек-бел), придавки за осетлъиви вкусови, осетлъиви клъими, за уханиски изречени (смърдит-смирисат), за 7 степени, оценуванъе како се речуваат (арен, убав, поубав, мошне убав, уште поубав, најубав, најнадубав), трите степени (лош-полош-најлош), от углъед јелъектричен речување (светкат, тотнет),*

за от четири осетувани воздушни речување и сл. На крајот, Пулевски додава: *А јазичниве именици кој ги изучит, тој се велџит правослоф нашински, а филологос...* Повеќето реченици, при крајот на ракописот, не се завршени и се оштетени.

Во Поговорот се сместени важни објаснувања за работата на приредувачите врз текстот, но се образложени и нивните правописни интервенции. На крајот се упатува кон употребата на Речникот и Регистарот.

Со оглед на конструкцијата и сложеноста на ракописот на Пулевски, ова издание на Историјата ни нуди исцрпни информации за творечките и интелектуалните погледи на *Мијакот галички*, Ѓ. М. Пулевски.